

INTRODUCCIÓ

On són les persones desaparegudes? Veritat i justícia per la consolidació de la pau

ICIP

Institut Català Internacional per la Pau

Com a institució de construcció de pau, l'ICIP ha tractat de manera recurrent realitats confrontades al fenomen de les desaparicions forçades i involuntàries, en particular a països com Mèxic o Colòmbia. Considerada com una de les més greus violacions dels drets humans, la desaparició forçada representa un enorme repte en processos de construcció de pau, tant en contextos de transició postconflicte armat, com en territoris amb alts nivells de violència estatal i criminal. Contextos en els que la necessitat de veritat, justícia i reparació s'erigeixen com a condicions indispensables per a la convivència i la reconciliació, així com per oferir garanties per tal que la població pugui viure en la seguretat que els fets no es repetiran en el futur.

Les xifres de les desaparicions forçades arreu del món són esfereïdores. Es calcula que més de 60.000 persones han desaparegut a Mèxic entre 2006 i 2019¹, que n'hi ha més de 80.000 a Síria des del 2011, que entre 60.000 i 100.000 persones han desaparegut a Sri Lanka des de finals de la dècada de 1980 fins el 2009, unes 30.000 durant la dictadura de Videla a l'Argentina², i a Espanya s'estima que unes 114.000 persones van ser desaparegudes durant la Guerra Civil i el franquisme³.

Darrera de totes aquestes xifres i altres realitats no recollides en aquest fúnebre recompte, hi ha persones amb un nom i una història, famílies amb la dolorosa angoixa de no saber si l'ésser estimat és viu o mort, si està passant fred o gana, si algun dia podrà tornar, o on ha estat enterrat. Més enllà del sofriment individual, la desaparició

forçada de persones imposa por i desconfiança entre les comunitats i, en molts casos, distorsiona o erosiona el teixit social. El pacte social que es basa en els Estats com a garants i promotors dels drets humans, es veu dràsticament alterat quan un govern recorre a la pràctica de les desaparicions forçades o no pren les mesures adequades per buscar a aquelles persones que han desaparegut de manera involuntària a mans d'altres actors.

“ Considerada com una de les més greus violacions dels drets humans, la desaparició forçada representa un enorme repte en processos de construcció de pau ”

Tanmateix són nombrosos els casos de resistència a aquest dolor i les iniciatives de famílies i grups que reclamen veritat, justícia, reparació i garanties de no repetició. Sovint, això implica per a aquests col·lectius iniciar un camí amb poc o cap suport dels Estats, un camí en què es van trobant amb silencis, dolor, soledat però també en què es troben amb altres familiars en la mateixa situació.

Famílies i en particular dones que, davant els impactes psicosocials i de ruptura del teixit social que impliquen les desaparicions, decideixen unir esforços i impulsar la cerca dels seus familiars, descobrir la veritat del que va succeir i evitar a la vegada que es torni a repetir. Són famílies que, d'aquesta manera, es converteixen en agents fonamentals per la convivència, la memòria i la reconciliació. En molts casos, aquests esforços han donat lloc a processos d'apoderament personal i col·lectiu.

L'ICIP ha volgut ressaltar la rellevància d'una d'aquestes experiències amb l'atorgació del Premi Constructors de Pau 2019 al Col·lectiu de Famílies de Persones Desaparegudes a Algèria (Collectif des Familles de Disparu(e)s en Algérie, CFDA). És un premi en reconeixement al seu treball per l'esclarament de les desaparicions forçades que van tenir lloc durant la guerra civil dels anys 90 al país nord-africà, i la seva lluita per assolir una transició pacífica i democràtica a partir de l'establiment d'un procés per

a la veritat, la justícia, la reparació i del ple respecte pels drets i les llibertats fonamentals.

És amb l'ànim d'oferir elements de reflexió i conscienciació sobre les desaparicions forçades i involuntàries en diferents contextos, així com donar visibilitat a la lluita per a la veritat, justícia i reparació de molts col·lectius de familiars de persones desaparegudes, que l'ICIP publica aquest monogràfic. S'ha fet un esforç per entendre les desaparicions forçades des d'una mirada centrada en les persones i dirigida cap a la construcció de societats en pau, mirant més enllà dels aspectes jurídics de les desaparicions i buscant posar en valor l'impacte en la vida de les persones.

“ Les xifres de les desaparicions forçades arreu del món són esfereïdores: més de 60.000 persones han desaparegut a Mèxic entre 2006 i 2019 i n'hi ha més de 80.000 a Síria des del 2011 ”

Històricament el perfil de la persona desapareguda ha estat molt associat amb el del dissident polític segrestat i assassinat per un règim opressor. Tanmateix, la realitat ens mostra que les persones desaparegudes ho són també en circumstàncies molt més heterogènies: des dels *falsos positius* a Colòmbia, a les dones i infants desapareguts en xarxes d'explotació sexual, passant per les desaparicions en el marc de la guerra contra les drogues i la violència del crim organitzat, fins a la desaparició de persones en les rutes migratòries. Seguint l'estela d'un recent informe del Grup de treball de les Nacions Unides sobre Desaparicions Forçades i Involuntàries⁴, l'ICIP s'ha volgut fixar en aquest últim fenomen perquè és una realitat que té lloc a molt pocs quilòmetres del nostre país i no és aliena a les polítiques migratòries europees, unes polítiques que arriben a posar en qüestió els valors que cimenten les democràcies liberals i, en aquest cas, la pròpia Unió Europea.

Les possibilitats de trobar els seus cossos al fons de la Mediterrània o en fosses enmig de les rutes desèrtiques, o de recuperar la llibertat després del seu segrest o privació de

Llibertat per motius polítics o de tràfic de persones, s'esvaeixen enfront la falta de cooperació i acció de les autoritats a l'hora d'establir mecanismes judicials i forenses d'investigació i de suport i reparació a les víctimes. Mentrestant, les famílies esperen als seus països d'origen sense notícies, intentant esclarir els fets en la distància, reclamant justícia i veritat.

“ En aquest monogràfic s’ha fet un esforç per entendre les desaparicions forçades des d’una mirada centrada en les persones i dirigida cap a la construcció de societats en pau ”

Davant aquest panorama tan complex, aquest monogràfic obre amb un article de la investigadora Elisenda Calvet que ofereix una visió general sobre les desaparicions forçades i com aquestes es connecten i tenen un rol central en els processos de transicions cap a la pau i de justícia transicional.

En el següent article, el destacat promotor dels drets humans Theo van Boven posa de relleu la importància de trencar amb la negació dels Estats davant les desaparicions forçades, tal com va succeir durant la dictadura argentina, i advocar per la trilogia de la justícia, on les víctimes són l'eix central: dret a saber, dret a interposar recursos i dret a obtenir reparacions.

El tercer article, a càrrec de Marije Hristova, recull el cas particular d'Espanya, com un exemple on la lluita per la memòria històrica ha ressorgit en les generacions que van créixer després de la violència i on els familiars de persones desaparegudes han jugat i juguen un rol crucial en la cerca de fosses comunes i identificació de cossos.

Per la seva part, Karla Salazar explica la capacitat de resiliència que tenim les persones i com l'acompanyament als familiars de persones desaparegudes és important per enfortir aquesta resiliència davant d'una pèrdua tan ambigua com angoixant.

“ Més enllà del sofriment individual, la desaparició forçada de persones imposa por i desconfiança entre les comunitats i sovint erosiona el teixit social ”

I aquests impactes també necessiten ser analitzats des d'una perspectiva de gènere. A través del cas de Síria, on majoritàriament les persones desaparegudes són homes, Anna Fleischer ens explica experiències on les dones porten a terme processos incansables i perillosos de recerca, en moltes ocasions unint esforços amb famílies d'altres víctimes de desaparició, que contribueixen alhora a l'enfortiment del teixit social i al seu propi apoderament.

Prenent com a base l'experiència de Colòmbia, Alejandro Valderrama ens presenta en el seu article iniciatives en què l'art i la cultura han jugat un paper facilitador a l'hora de construir memòria col·lectiva a través de les vivències i els dolors individuals, amb l'objectiu de portar a l'arena pública les experiències privades i alhora fomentar processos de sanació i de reconstrucció del teixit social.

Finalment, els dos últims articles busquen exemplificar les causes i els impactes de les desaparicions forçades en el marc de processos migratoris. Corina Tulbure i Wael Garnaoui posen de manifest la relació entre les polítiques migratòries europees i els casos de desaparició forçada a la Mediterrània. Karlos Zurutuza, per la seva banda, il·lustra el cas de Líbia, on la combinació de ruta migratòria, inexistència d'una estructura estatal i la presència de centenars de grups armats és terreny abonat per a multitud de violacions dels drets humans, entre elles les desaparicions forçades. En aquestes circumstàncies, investigar els casos de desaparició, reparar les víctimes i garantir la no repetició dels fets presenta reptes extraordinaris.

“ Aquest monogràfic l’han inspirat tots aquells col·lectius que s’han articulats, malgrat els perills, per buscar aquells i aquelles que algú altre ha volgut deixar en l’oblit ”

Com a complement als articles centrals, la revista recull, en format d’entrevista, el testimoni de quatre dones familiars de persones desaparegudes, que promouen la recerca dels seus éssers estimats i de la veritat del que va succeir des de l’acció social i política. Són la Nasseria Dutour, d’Algèria; la Gladys Ávila, colombiana resident a Suècia; la Yolanda Morán, de Mèxic, i l’Edita Maldonado, d’Hondures.

Per últim, la revista inclou un seguit de recomanacions de llibres, articles i vídeos que busquen ampliar la concepció i el coneixement sobre les desaparicions forçades i involuntàries.

Aquest monogràfic l’han inspirat tots aquells col·lectius de familiars i persones compromeses que s’han articulats, malgrat els silencis amenaçadors i els perills reals, per buscar aquells i aquelles que algú altre ha volgut deixar en l’oblit. Persones i col·lectius que, intentant curar ferides individuals, permeten avançar cap a una sanació col·lectiva i faciliten processos de reconciliació que només poden ser sostenibles i autèntics si es reconeixen i es garanteixen els drets a la veritat, justícia i reparació. Des d’aquestes línies, volem reafirmar la nostra solidaritat i reconeixement per la seva tasca, força i compromís, elements essencials en els processos de construcció de pau.

1. Segons un [informe](#) del govern mexicà a data 31 de desembre de 2019 el país acumulava 61.637 persones “desaparegudes o no localitzades”.
2. Amnesty International: “Enforced Disappearances” (Última consulta 21/04/2020).
3. [Informe de visita a Espanya el 2013](#), del Grup de Treball sobre Desaparicions Forçades o Involuntàries de Nacions Unides.

4. Informe de 2017 del Grup de Treball sobre Desaparicions Forçades o Involuntàries de Nacions Unides sobre les desaparicions forçades en el context de la migració.

Fotografia Commemoració dels 5 anys de les desaparicions de Ayotnizapa, Mèxic, en el marc el I Fòrum Internacional per la Construcció de la Pau a Mèxic, organitzat per l'ICIP, Serapaz i la Taula per Mèxic el setembre de 2019 a Barcelona.

© Generalitat de Catalunya